

თვალსაზრისი.

“სავალუტო ფარი” “ჰოლანდიური სენის” ფონზე

ბოლო დროს საქართველოში სულ უფრო პოპულარული ხდება დისკუსია იმის შესახებ უნდა ჩაანაცვლოს თუ არა ქვეყნის ცენტრალური ბანკი – საქართველოს ეროვნული ბანკი, ე.წ. “სავალუტო ფარმა” (“Currency Board”)*. ამ მიზნით საქართველოს ეწვია კიდევ და ხელისუფლების საკმაოდ მაღალ ემელონებში შეხვედრები ჰქონდა ამ საკითხებში ცნობილ ამერიკელ ექსპერტს სტივ ჰენკს (Steve Hanke), რომელიც ცდილობდა საქართველოს მთავრობა დაერწმუნებინა “სავალუტო ფარის” უპირატესობებში ცენტრალური ბანკის ინსტიტუტთან შედარებით. პრობლემის აქტუალურობიდან გამომდინარე, ძალზე მოკლედ გვინდა განვიხილოთ ის, თუ რას ნიშნავს “სავალუტო ფარი” და რისი მომტანია ის დღევანდელი საქართველოსთვის.

“სავალუტო ფარის” პარადიგმა

“სავალუტო ფარის” არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ეროვნული ვალუტა ფიქსირებული კურსით ებმება რომელიმე სტაბილურ უცხოურ ვალუტას ან ვალუტათა კალათს, ხოლო მისი გაცვლა აღნიშნულ ან კალათში შემავალ ვალუტებზე ხორციელდება ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე – ავტომატურ რეჟიმში. ეს უცილობლად მოითხოვს იმას, რომ ქვეყანას გააჩნდეს დიდი ოდენობით უცხოური ვალუტა, რათა არ შეფერხდეს ფიქსირებული კურსით ვალუტების გაცვლითი ოპერაციები: როგორც წესი, სახელმწიფოს ხელთ არსებული უცხოური ვალუტის რეზერვები ემიტირებული ფულის 100 პროცენტზე მეტი უნდა იყოს, ეს კი უცხოური ვალუტის მნიშვნელოვანი შემოდინების სტაბილური წყაროს შემთხვევაში შეიძლება იქნეს მიღწეული. “სავალუტო ფარის” ინსტიტუტი წმინდა ეთიკური თვალსაზრისით მისასალმებელია, რადგანაც ის მოცემულ სფეროში სახელმწიფოს დისკრეციულ უფლებებს ზღუდავს.

“სავალუტო ფარის” მექანიზმის გამოყენება გამორიცხავს ცენტრალური ბანკის მიერ მთავრობისთვის სესხის მიცემას, რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ მთავრობამ უარი უნდა თქვას დეფიციტურ სახელმწიფო ბიუჯეტზე, და ჰქონდეს მცირედი პროფიციტი მაინც, რათა შექმნას საგანგებო დანიშნულების ფონდები (მაგალითად, სტაბილიზაციის ფონდი). საყურადღებოა ისიც, რომ ამგვარ ვითარებაში კომერციული ბანკები ამკაცრებენ საკრედიტო პოლიტიკას, რაც, სხვა თანაბარ პირობებში, იმაშიც გამოიხატება, რომ ისინი უარს ამბობენ კვაზიფისკალური დეფიციტის პროექტებში მონაწილეობაზე, როცა სახელმწიფო მოუწოდებს მათ დააკრედიტონ ეკონომიკურად არამიმზიდველი პროექტები (მაგალითად, საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და კვების მრეწველობის დაკრედიტება, რუსეთის მიერ შესაბამის პროდუქციაზე დაწესებული სავაჭრო ემბარგოს პირობებში).

“სავალუტო ფარის” მექანიზმის შემოღება, როგორც წესი, მიზანშეწონილია მაშინ, როცა ქვეყანაში ძალზედ მაღალია ინფლაციის დონე, ანუ ადგილი აქვს ჰიპერინფლაციას, რამეთუ ერთდროულად სტაბილური გაცვლითი კურსისა და პროფიციტური (ან არადეფიციტური მაინც) სახელმწიფო ბიუჯეტის ქონა მაროეკონომიკური სტაბილიზაციის მიღწევის ქმედითი ინსტრუმენტია. ეს კი დადასტურებულია პრაქტიკითაც, როცა XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ბრაზილიაში 2700 პროცენტს მიღწეული წლიური ინფლაცია სწორედ ამ მექანიზმით მოთოკეს; 1992-1995 წლებში ესტონეთში იმავე მექანიზმით წლიური 1069-პროცენტის ინფლაცია 29 პროცენტზე დაიყვანეს, ხოლო ლიტვაში 1994 წელს წინა წელთან შედარებით 390.2-პროცენტის წლიური ინფლაცია 72 პროცენტამდე შემცირდა.

საყურადღებოა, რომ საქართველოში ჰიპერინფლაცია მხოლოდ 1993-1994 წლებში იყო, როცა თვიური ინფლაცია 50-70 პროცენტს შეადგენდა. მიუხედავად ამისა, ფინანსური სტაბილიზაციის პროგრამაში არ იქნა გათვალისწინებული “სავალუტო ფარის” მექანიზმის შემოღება (თუმცა ეს იდეა მაშინაც არსებობდა), რადგანაც ქვეყანას არ გააჩნდა სავალუტო რეზერვების სტაბილური წყარო, ხოლო ხელისუფლებას მეტ-ნაკლებად ეფექტიანი ფისკალური პოლიტიკის გატარების უნარი.

იმასაც უნდა გაეგვას ხაზი, რომ “სავალუტო ფარი” სულაც არ იძლევა იმის გარანტიას, რომ ღია ტიპის ეკონომიკის მქონე ქვეყნებს (დღევანდელი საქართველო კი სწორედ ასეთია) დაიცავს სხვა ქვეყნებში მიმდინარე საფინანსო კრიზისისგან, რადგანაც ამ შემთხვევაში სტიმული ეძლევა სპეკულაციურ ოპერაციებს. ამის თვალსაზრისით მაგალითი კი 1994 წელს მექსიკური პესოს დევალვაციაა, როცა უცხოური კაპიტალის გაქცევისგან არგენტინა “სავალუტო ფარმა” ვერ იხსნა.

“სავალუტო ფარი”, როგორც ინსტიტუტი მაკროეკონომიკურ სტაბილიზაციაზე გარდამავალი პერიოდისთვისაა შესაფერი, და შეუძლებელია, რომ მთელს მსოფლიოში ერთდროულად იქნეს გამოყენებული, რადგანაც ამ შემთხვევაში ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებს მოუხდებათ ოქროს სტანდარტზე გადასვლა, რაც, საბოლოო ჯამში, ამ უკანასკნელზე ყველა სხვა ქვეყნის გადაყვანის საჭიროებას წარმოქმნის.

* ამ ტერმინის ზოგჯერ ინგლისურიდან თარგმნიდან როგორც “სავალუტო საბჭოს”, თუმცა ტერმინი “სავალუტო ფარი”, ჩვენი აზრით, უფრო ზუსტად ასახავს მოვლენის არსს ვიდრე სხვა ტერმინები.

“ჰოლანდიური დაავადების” რეციდივები

ვარდების რევილუციის შემდეგ საქართველოს ე.წ. “ჰოლანდიური დაავადება” შეეყარა: დაიწყო დიდძალი უცხოური ვალუტის (ძირითადად, აშშ დოლარის) შემოდინება, რამაც სათავე დაუდო ეროვნული ვალუტის – ლარის გამყარების გრძელვადიან ტენდენციას*, რომელიც, უწინარეს ყოვლისა, უარყოფითად აისახება მიმდინარე ანგარიშის ბალანსზე. ამ დაავადების გამომწვევი მიზეზებიდან აღსანიშნავია: ფისკალური წესრიგის დამყარება ქვეყანაში, განსაკუთრებით საბაჟოზე, როცა იმპორტიორები ადრე დამალული და აშშ დოლარებში აკუმულირებული შემოსავლებიდან სახელმწიფოს გადასახადებს უხდიან ლარებში; უცხოური კაპიტალის მონაწილეობით განხორციელებული მსხვილმასშტაბიანი პრივატიზაცია და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. ქვეყნის შიგნით ამ ოპერაციების განსახორციელებლად უცხოელებს უხდებათ უმთავრესად აშშ დოლარის კონვერსია ეროვნულ ვალუტაში. ლარის გამყარების ხელშემწყობი ფაქტორია აგრეთვე საზღვარგარეთ სამუშაოდ მყოფი ქართველი მიგრანტების ფულადი გზავნილები (როგორც წესი, აშშ დოლარებში, რომლებიც მიმდინარე ხარჯების განსახორციელებლად ლარებში გადაიყვანება).

ცნობილია, რომ “სავალუტო ფარი” ერთობ მოუქნელია ამა თუ იმ ქვეყანაში ეროვნული ვალუტის რეალური გაძვირების მიმართ. სხვათა შორის, ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი, რის გამოც თავის დროზე აღნიშნული მექანიზმი საქართველოში არ გამოიყენეს, რადგანაც, მოელოდნენ რომ, ფინანსურ სტაბილიზაციას ლარის რეალური გაძვირება მოჰყვებოდა, რაც ნაწილობრივ მოხდა კიდეც, მაგრამ ეს არ იყო “ჰოლანდიური დაავადება.”

“ჰოლანდიური დაავადებით” გამოწვეული ლარის გამყარების პროცესის შეფერხების მიზნით საქართველოს ეროვნული ბანკი პერმანენტულად ყიდულობს ქვეყანაში შემოსულ აშშ დოლარებს. ეს ოპერაცია, ერთი მხრივ, ზრდის ეროვნული ბანკის რეზერვებს და შედარებით “ნარნარს” ხდის ლარის გამყარებას, მაგრამ იმავდროულად ლარის დამატებითი მასის ბრუნვაში გაშვებით ხელს უწყობს ინფლაციას. ამგვარ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ სახელმწიფო ბიუჯეტი პროფიციტური იყოს, რაც ინფლაციის მოთოკვის ქმედით მექანიზმად უნდა იქცეს. სინამდვილეში კი, სახელმწიფო ბიუჯეტი კვლავ დეფიციტურია, ხოლო ცალკეული ხარჯების ზრდა ინფლაციას კიდევ უწყობს ხელს.

მაინც რას გვიქადის “სავალუტო ფარი”?

უცხოური ვალუტის მსხვილი ნაკადების შემოდინება, რასაც თან სდევს “ჰოლანდიური დაავადება,” ერთი შეხედვით, “სავალუტო ფარის” რეჟიმის ამოქმედების წინაპირობას ქმნის, რადგან უცხოური ვალუტის დიდი ოდენობით შემოდინება ზრდის სახელმწიფოს ხელთ არსებულ სავალუტო რეზერვებს. თუმცა სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტურობა არა მარტო შეუძლებელს ხდის “სავალუტო ფარის” შემოღებას, არამედ ჰოლანდიური დაავადების გამწვავებასაც უწყობს ხელს. და თუ “სავალუტო ფარს” მაინც შემოვიღებთ, მაშინ ფიქსირებული გაცვლითი კურსის პირობებში ლარის სულ უფრო მეტი ოდენობით ემისია იქნება საჭირო, რაც ინფლაციას კიდევ უფრო გააღრმავებს.

იმ შემთხვევაში კი, თუ “ჰოლანდიური დაავადების” ზემოქმედებით მიზეზები შესუსტდა ან საერთოდ გაქრა, მაშინ საქართველოს მწირი საექსპორტო პოტენციალისა და რუსეთის მიერ დაწესებული სავაჭრო ემბარგოს გათვალისწინებით, ხსენებული სავალუტო რეზერვი მყისიერად დაიცლება, რაც მძიმე საფინანსო კრიზისის მიზეზი გახდება.

აქ ისიცაა გასათვალისწინებელი, რომ მთავრობა, უწინარეს ყოვლისა, პოლიტიკური, ხოლო ცენტრალური ბანკი კი პროფესიული ორგანოა. სწორედ ამიტომ აქვს ცენტრალური ბანკის ხელმძღვანელობას დაცვის ბევრად მეტი გარანტია, ხოლო მთავრობა კი პოლიტიკური სიტუაციის ნებისმიერი გამწვავების შემთხვევაში შეიძლება შეიცვალოს. აქედან გამომდინარე, ზომიერი ინფლაციის შენარჩუნების ამოცანის გადაწყვეტის მხოლოდ უმთავრესად პოლიტიკური ორგანოს – მთავრობის პასუხისმგებლობაზე გადატანა (რაც “სავალუტო ფარის” ინსტიტუტის პრინციპული მოთხოვნაა), პოლიტიკური ხასიათის საფრთხეებთანაა დაკავშირებული.

ვლადიმერ პაპავა
სარედაქციო საბჭოს წევრი

* ასლამაზიშვილი, ნ., “ჰოლანდიური დაავადება” საქართველოს ეკონომიკაში: არსებული რეალობა და შესაძლო საფრთხეები, საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები, კვარტალური მიმოხილვა, ოქტომბერი 2006; Papava, V., “The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Georgia,” in *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, Eds. S. Frederick Starr, and Svante E. Cornell, Uppsala, Uppsala University, 2005, pp. 90-96, online http://www.silkroadstudies.org/BTC_5.pdf